DATE ISTORICE ŞI TOPONIMICE PRIVIND EXISTENŢA POPULAŢIEI ROMANICE DIN REGIUNEA CARPATO-DUNĂREANĂ ÎN SEC. III—XI

DE

C. CIHODARU

Cercetarea resturilor de cultură materială lăsate de populaţia care a locuit pe teritoriul ţării noastre în sec. III—XI a constituit în ultimii ani unul din principalele obiective urmărite de arheologii români. Rezultatele obţinute de ei au fost prezentate sintetic într-un studiu recent publicat de prof. acad. I. Nestor [1]. Concluziile trase de d-sa, pe baza discutării unui bogat material faptic, aduc un uriaş sprijin vechii argumentări relative la formarea poporului român în regiunea carpato-dunăreană, — argumentare întemeiată într-o largă măsură pe logică [2] — şi prezintă această problemă într-o lumină nouă [3]. Ele vor spulbera unele îndoieli care mai există în legătură cu continuitatea elementului romanic în Dacia [4]. Una din cele mai interesante

[1] *Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumain* în „Revue Roumaine d'Histoire", *III* (1964), 3, p. 353 şi urm. Consideraţii asupra culturilor materiale de pe teritoriul ţării noastre din perioada anterioară formării statelor feudale la Eug. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*, Buc., 1967, p. 151—165. Tot aici şi bibliografia privind cercetările arheologice în perioada dată.

[2] v. C. Daicoviciu, E. Petrovici şi Gh. Ştefan, *La formation du peuple roumain et de sa langue* în „Bibliotheca Historica Romaniae", Buc., 1963, p. 9—62. Nu este cazul să prezentăm aici imensa literatură în problema formării poporului român. Pentru izvoarele scrise v. G. Popa-Lisseanu, *Continuitatea românilor în Dacia*, Extr. din An. Acad. Rom. Mem. sec. ist. S. III, t. XXIII. Pentru cercetările arheologice mai vechi v. C. Daicoviciu, *Problema continuităţii în Dacia*, în „Revue de Transylvanie", VI, p. 14 şi urm. De asemenea v. D. Protase, *Problema continuităţii în Dacia*, Buc., 1966.

[3] Vezi însă şi articolul *Formation d'états au IX-e siècle suivant les „Gesta Hungarorum" du Notaire Anonyme*, publicat de istoricul maghiar Gy. Györffy în „Nouvelles études historiques" cu ocazia celui de-al treilea congres internaţional al istoricilor de la Roma, Budapesta 1965, p. 27—51.

[4] Există unii arheologi şi lingvişti care au urmărit atent succesul obţinut de arheologii români în aceste cercetări, totuşi în ceea ce priveşte locul de formare

probleme luată în cercetare în studiul citat mai sus este aceea de a demonstra pe baza descoperirilor arheologice continuitatea elementului autohton dac în regiunile nord-dunărene și de a sublinia rolul jucat de el în procesul etnogenezei poporului român. Descoperirile recent făcute la Lechința de Mureș sau la Soporul de Cîmpie precum și altele mai vechi cum sînt cele de la Vețel, Brețcu și Rîșnov oferă date pe baza cărora se poate dovedi prezența populației și a culturii tradiționale dace în provincia cucerită de romani.

De pe urma acelorași cercetări s-a putut constata că pînă la jumătatea secolului al III-lea teritoriul Moldovei și al Țării Românești a fost aproape exclusiv populat de daci. Triburile sarmate au pătruns în regiunile de stepă situate la apus de Prut puțin înainte de sfîrșitul secolului al III-lea [5]. Pe de altă parte recente descoperiri arheologice vin să pună din nou în discuție apartenența etnică a creatorilor culturii materiale cunoscută sub numele Sîntana de Mureș-Cerneahov. Prezența cățuielor dace în așezările de acest tip arată persistența populației dace pe teritoriul țării noastre [6]. De altfel raporturile existente între carpi și goți se pot stabili și cu ajutorul informațiilor păstrate în izvoarele scrise. Carpii nu sînt prezentați de acestea ca supuși ai goților, ci ca vecini și aliați ai lor în lupta împotriva imperiului roman [7]. Au existat cazuri cînd ei s-au considerat mai puternici decît goții și din această cauză cereau romanilor să le plătească subsidii ca și aces-

---

a poporului român ei au rămas la teoria lui Al. Philippide. Așa de pildă, D. Kranžalov, *Comment distinguer dans les matériaux archéologiques des pays balcaniques la population locale, romanisée, des slaves et d'autres éléments ethniques*, extras din „Acta Universitatis Palackianae Olmucensis", Historica, VII (1964), p. 5—43. Combate aici pe arheologii bulgari care consideră drept slavă sau protobulgară ceramica populației romanice din sudul Dunării, precum și pe unii arheologi români care au susținut că un anumit tip de amfore descoperite pe teritoriul țării noastre ar fi protobulgare. Împărtășește concluziile lui I. Nestor relativ la purtătorii culturii de tip Dridu, care sînt români. Acordă ceramicii de tip Dridu o vechime mai mare decît aceea care i s-a atribuit și încearcă să facă o legătură între ea și cea descoperită cu ocazia unor cercetări făcute în trecut în unele așezări romane din Dobrogea sau Bulgaria. Precizări în legătură cu cronologia culturii materiale arătate la Eug. Zaharia, *op. cit.*, p. 135 și urm.

Afirmația făcută cu privire la apartenența etnică a culturii de tip Dridu nu trebuie luată în sens absolut. Au putut folosi ceramica de tradiție romano-bizantină a olarilor din orașele de pe cursul inferior al Dunării și grupe de slavi sau de bulgari turanieni. Trebuie combătută numai ipoteza că această cultură materială este exclusiv bulgară și ar fi adusă de protobulgari din regiunea Mării de Azov, unde cultura Saltovo-Maiațk se poate explica prin influența olarilor din coloniile bizantine din Crimeea.

[5] I. Nestor, *op. cit.*, p. 384—385.

[6] *Ibidem*, p. 388.

[7] Asupra raporturilor dintre carpi și goți v. B. Rappaport *Die Einfälle der Goten in das Römische Reich*, Leipzig, 1899, p. 20—23, 26—28, 29, 31, 32, 33, 34, 38, 40, 44, 51, 57, 97, 98, 105, 106, 114, 121, 223. Nu se poate accepta o supunere a lor de către goți, ci numai intrarea lor în uniunea de triburi în fruntea cărora se aflau goții.

tora [8]. Desimea şi întinderea aşezărilor de tipul Poieneşti arată tocmai numărul mare al carpilor şi persistenţa lor în aceste părţi, cu toată pretenţia manifestată de unii scriitori romani că neamul lor ar fi fost complet distrus într-o luptă în sudul Dunării. Deşi în a doua jumătate a secolului al IV-lea puterea lor slăbise mult, existenţa lor nu a încetat în aceste părţi [9]. Mai sînt menţionaţi de istoricul Zosimos în legătură cu unele acţiuni războinice întreprinse de huni la scurt timp după stabilirea lor în Panonia [10]. Putem să presupunem că în limba acestor triburi obligate să aibă un îndelungat contact cu populaţia romanizată din Dacia şi din sudul Dunării, au intrat numeroşi termeni latini şi mai ales aceia pe care-i impunea civilizaţia romană superioară [11].

Alături de ceea ce au putut să lase triburile dace, cercetările arheologice constată resturi de cultură materială, aparţinînd populaţiei romanice rămasă pe teritoriul fostei provincii Dacia după retragerea legiunilor romane de aici. Concludente în această privinţă sînt descoperirile arheologice făcute la Iernut, care vin să confirme concluziile trase cu privire la menţinerea populaţiei romanice în Dacia după 271 pe baza materialelor mai vechi scoase dintr-un cimitir roman de la Alba Iulia [12].

Nu este cazul să ne ocupăm în amănunt de rezultatele obţinute de arheologi în cercetările lor. Ele au fost deja expuse în studiul citat. Reţinem însă concluzia care se trage pe baza lor că invazia hunilor din 376 a găsit în spaţiul carpato-dunărean populaţii diferite ca sarmaţi, goţi, daci (în parte romanizaţi) şi populaţia complet romanizată. Ultimele două depăşeau numeric pe celelalte [13].

Vom lăsa de asemenea la o parte consideraţiile asupra modului cum a dispărut sau s-a transformat cultura Sîntana de Mureş-Cerneahov ca şi cea romană de tipul Alba Iulia. Vom reţine numai un fapt deosebit de important pentru discuţia care urmează şi anume existenţa culturii materiale din complexul Ipoteşti-Cîndeşti din Muntenia sau Bratei-Bandul de Cîmpie în Transilvania care certifică persistenţa populaţiei romanice în regiunile carpato-dunărene după invazia

---

[8] Petrus Patricius în Müller, *Fragmenta Historicorum Grecorum*. LV, f. 8.

[9] La Poieneşti, monedele romane merg pînă în vremea împăratului Constantin al II-lea, v. Cihodaru, *Poieneşti-Tamasidava, o aşezare carpică în Moldova centrală*, în „Arta şi arheologia", f. 13—14 (1937—1938), p. 35 şi fig. 57—58. R. Vulpe, *Săpăturile de la Poieneşti*, 1949, în „Materiale şi cercetări arheologice", 1, p. 309 şi fig. 94. Rezultatele obţinute aici au la bază cercetările făcute în cimitir şi nu în aşezarea care probabil a mai dăinuit pînă la invazia hunilor, fără a mai folosi cimitirul amintit. Legăturile dintre cultura de tip Poieneşti şi cea numită Cerneahov sînt urmărite atent de arheologii noştri.

[10] Zosimos, ed. Bonn, IV, 34, p. 213.

[11] I. Nestor, *op. cit.*, p. 358, nota II, constată pe baza unor observaţii făcute de Gh. Diaconu elemente romane în cultura materială a populaţiei locale din Ţara Românească.

[12] *Ibidem*, p. 392—393.

[13] *Ibidem*, p. 393.

hunilor pînă în secolul al VII-lea [14], deci şi alături de slavi. Trebuie să se mai sublinieze aici faptul că în cultura Ipoteşti-Cîndeşti se reflectă într-o foarte slabă măsură tradiţia culturii Sîntana de Mureş [15], în timp ce aportul cultural sud-dunărean este deosebit de puternic [16]. Se impune să stabilim constatarea că persistenţa populaţiei autohtone romanizate este atestată în descoperirile făcute la Bezid, Sălaşuri şi Filiaşi în bazinul rîului Tîrnava Mică, toate aşezările citate cuprinzînd resturi de cultură materială din sec. VII—VIII [17].

Extrem de interesante pentru prezenţa continuă a populaţiei româneşti în regiunea carpato-dunăreană sînt cercetările arheologice care s-au făcut la Dobîca în Transilvania. Ele au început în anul 1962 şi au furnizat ştiri foarte preţioase [18].

Cetatea Dobica aşezată pe o terasă superioară a văii Lonei prezintă urme de locuire din diferite epoci, iar straturile superioare cuprind resturi de cultură materială din sec. IV—VIII şi IX—XI. Populaţia din acest timp de la Dobîca avea locuinţe la suprafaţa solului, bordeie şi semibordeie cu acoperişul în două ape. Locuinţele de la suprafaţă au pereţii din grinzi de lemn de formă patrulateră înfipte în pămînt. Unele au chiar temelii de piatră. Ceramica este lucrată la roată rapidă într-o tehnică superioară. Se disting vasele de provenienţă bizantină smălţuite şi date apoi cu o glazură aurie. Printre obiectele găsite aici se disting o cruce bizantină, pinteni placaţi cu foiţe de aur (pinteni carolingieni), o sabie cu două tăişuri şi vîrfuri de săgeţi. Printre unelte notăm vîrful unui cuţit de plug şi o seceră. Toate sînt din sec. IX—X. Ceramica cu rădăcini în ceramica provincială romană e proprie unei populaţii romanice. Brăzdarul de fier şi secerea ne arată că ea se ocupa cu agricultura. Armele şi ceramica fac dovada legăturilor ei cu Bizanţul şi Imperiul carolingian, precum şi a gradului ei înalt de cultură. Fortificaţiile de aici sînt din a doua jumătate a sec. al IX-lea şi arată vremurile tulburi ale unui nou val de invazii din est.

Aceiaşi adversari ai continuităţii au subliniat în numeroase rînduri faptul că populaţia romanică din nordul Dunării nu este menţionată în izvoarele istorice şi că denumirea ei de *vlahi* [19] *(blaci* sau

---

14 *Ibidem*, p. 396.

15 *Ibidem*, p. 396.

16 *Ibidem*, p. 397.

17 *Ibidem*, p. 403—404. Tendenţios şi lipsit de obiectivitate ştiinţifică, Lajos Tamás, *Romains, Romans et Roumains dans l'histoire de la Dacie Trajane* în „Archivum Europae Centro-Orientalis", I, p. 282 şi urm.

18 Citat după ziarul „Tribuna" din Cluj, anul X, nr. 20 (19 mai 1966). Cercetările s-au făcut de către Şt. Pascu şi M. Rusu, însă rezultatele lor nu s-au publicat.

19 În legătură cu termenul *vlah* v. Gaston Paris, *Romani, Romania, lingua romana, romanicum* în „Romania", I (1872), p. 12, W. Tomaschek, *Zur Kunde des Hämus Halbinsel*, Wien, 1882, extr. din „Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaft", Phil.-hist. Klasse, Bd. XXCIX, 2 (1881), p. 46, H. Paul, *Grundriss*

valahi), întrebuinţată de cronicile bizantine, maghiare sau ruseşti atunci cînd se referă la români apare destul de tîrziu în legătură cu evenimentele din a doua jumătate a sec. al X-lea din sudul Dunării[20] sau la sfîrşitul sec. al IX-lea în nordul fluviului[21]. Izvoarele în cauză sînt însă din sec. XII—XIII.

S-a încercat să se explice în diferite feluri lipsa de interes a istoricilor bizantini faţă de populaţia romanică din nordul Dunării. Fără a mai repeta motivările date în trecut acestui fapt, trebuie să subliniem aici că toţi cei care au căutat în izvoarele amintite date referitoare la populaţia romanică rămasă în Dacia, după anul 271, au urmărit menţionarea numirilor de *roman* sau *valah* precum şi unele denumiri arhaizante ca *geţi, daci* etc. Nu s-au gîndit însă că scriitorii bizantini au putut întrebuinţa şi alte nume relativ la această populaţie.

Au descoperit astfel numeroase referinţe privind romanii care trăiau în nordul Dunării la scriitorul bisericesc Salvianus din sec. al V-lea. El afirmă că populaţia din provinciile dunărene nu mai voia să trăiască sub regimul roman *(in jus transire romanum)*. Orăşenii săraci şi ţăranii din aceste părţi doreau să fie lăsaţi să-şi ducă viaţa împreună cu barbarii *(ut liceat eis vitam quam agunt agere cum barbaris)*. În alt loc repetă aceeaşi constatare că romanii preferă să fie „la ei"

---

der germanischen Philologie, I. Strassburg, 1896, p. 414, E. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Strassburg, 1910, v. Al. Keresztu ri-Olteanu, *Vlach (Olàh), Rumun* ori *Român*, în „Familia", s. a II-a, v. II, p. 11 şi urm. Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprache*, Wien, 1896, sub voce, N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi onomasticei*, Buc., 1933, p. 17 şi urm. A. Decei, *Românii din veacul al IX-lea pînă în al XIII-lea în lumina izvoarelor istorice armeneşti* în „Anuarul Inst. de istorie naţională", Cluj, VII, p. 506, P. Cancel, *Despre români şi despre unele probleme lexicale*, Buc., E. Stănescu, *„Les mixobarbares" du Bas-Danube au XI-e siècle*, în „Nouvelles études d'Histoire" III, p. 49. Împrumutat de goţi de la germanii apuseni, termenul *valah* a fost transmis slavilor de la care a trecut şi la alte popoare. Derivă de la *Walsch* denumire pe care germanii o dădeau galilor romanizaţi. Sub forma *valh* a trecut la slavi. La cei din sud această a devenit *vlah*, iar la cei din est *voloch*.

[20] Kedrenos, ed. Bonn, II, p. 435 menţionează pe vlahii cherevangii (Βλάχοι ὁδίταν) care în anul 976 au ucis la *Calé Drys*, pe *David*, fratele ţarului bulgar Samuel. Hrisovul dat în anul 1020 de împăratul Vasile al II-lea, pentru reorganizarea bisericii din Bulgaria cucerită se referă printre altele şi la *vlahii* răspîndiţi pretutindeni în această ţară (των ἀνὰ πᾶσαν τὴν βουλγαρία βλάχον) v. H. Gelzer, *Ungedrückte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche*, în „Byzantinische Zeitschrift", II (1894), p. 45. Pentru înregistrarea numelui *vlah* la alţi scriitori bizantini, E. Stănescu, *op. cit.*, p. 49.

[21] *Povesti vremennyh let.* ed. Adrianova Peretc, Moscova, I, 1950, p. 21. Pentru *Vlahi* la cronicarii maghiari medievali v. *Izvoarele istoriei românilor*, ed. G. Popa-Lisseanu, I, Buc., 1937 *(Cronica notarului anonim)*, p. 32, 44, 45, 57, II, Buc. 1934 *(Cronica pictată de la Viena)*, p. 12, 16, 17 şi IV, Buc. 1935 *(Cronica lui Simion de Keza)* p. 32, 37.

adică la barbari „decît la noi" (la romanii care formau clasa dominantă) [22].

Tot aici, punîndu-se în faţă moravurile aspre, dar sănătoase ale barbarilor cu corupţia care domnea în imperiul roman, se spune că „la goţi neruşinaţi nu sînt decît romanii, iar la vandali nici măcar romanii *(iam apud Gothos impudici non sunt nisi Romani, iam apud Wandalos nec Romani* [23]). Acelaşi autor menţionează în alte locuri „romani care fug la barbari" [24]. Afirmaţiile lui Salvianus despre legăturile populaţiei romanice cu barbarii şi despre trecerea ei în regiunile stăpînite de aceştia vin să confirme ipoteza că obiectele de factură romană provincială descoperite la Chilia, Stăneşti, Farcaşu de Sus, Tei, Fundenii Doamnei, Giuleşti-Sîrbi, Tîrguşorul vechi etc. în Cîmpia munteană şi în unele aşezări de tip Poieneşti nu au ajuns aici pe calea legăturilor comerciale, ci provin de la romani sau populaţie romanizată care au conlocuit în sec. III—IV cu dacii şi cu carpii [25].

Această trecere din Dacia sau din provinciile sud-dunărene a putut să se producă începînd din sec. al III-lea căci mai înainte Imperiul roman dispunea de capacitatea de a face să-i fie predaţi cei care îşi permiteau să fugă la barbari.

În fragmentele păstrate din opera lui Priscus din Panion se arată cauzele care determinau pe unii locuitori din imperiul roman de răsărit să fugă în regiunile stăpînite de huni în prima jumătate a secolului al V-lea. Întrebuinţarea limbii ausonice, adică a limbii latine populare, la curtea lui Atila se explică nu numai prin relaţiile pe care hunii le întreţineau cu lumea romană, ci prin faptul că această limbă se vorbea de o mare parte din populaţia rămasă sub dominaţia acestui şef barbar [26]. S-a subliniat deja că o mare parte din supuşii hunilor avari o constituiau în secolul următor provincialii romani [27]. Scriitorii Teofane şi Teofilact din Simocatta arată că ei se numărau printre prizonierii luaţi de bizantini în timpul luptelor cu avarii. La încheierea păcii, guvernul bizantin refuza să-i restituie [28]. Erau numiţi avariţieni şi erau creştini [29]. Din limba acestor provinciali au împrumutat frunta-

[22] *De gub. dei*, p. 113—114, 133—134.

[23] *Ibidem*, p. 133.

[24] *Ibidem*, p. 144, 147

[25] Maria Comşa, *La romanisation des territoires nord-danubiens*, „Nouvelles études d'histoire", III, Buc., 1965, p. 24 şi urm. şi *Zur Romanisierung der Gebiete nordlich der Donau*, în „Dacia", IX, p. 284—298.

[26] v. B. Popa-Lisseanu, *Continuitatea romanilor în Dacia*, p. 28, Idem, *Izvoarele istoriei românilor*, VIII *(Ambasadele lui Priscus)*, Buc., 1936, p. 96, 97, 105.

[27] N. Iorga, *Istoria românilor*, II, p. 274 şi urm.

[28] Theophanes, ed. Bonn, p. 436, Theophilactos de Simocatta, ed. Bonn, p. 315, 318.

[29] La conciliul ecumenic din anul 787 a participat Ursus 'επίσκοπος τῶν 'αβαριτῶν v. *Monografia almanah a Crişanei, Judeţul Bihor*, 1936, p. 16, N. Iorga, *Ist. românilor, III*, p. 318.

şii avari, pentru a arăta calitatea lor de tovarăşi sau de însoţitori ai hanului, termenul „colovrat" [30].

În sec. IV—VI, în loc să scadă, numărul romanilor în regiunile dunărene a crescut. Printre cauzele care au contribuit la întărirea elementului romanic în aceste părţi se numără în primul rînd *strămutările* de populaţie efectuate de avari în timpul invaziilor şi a pustiirilor săvîrşite de ei în provinciile bizantine din sudul Dunării şi mai ales continua emigrare a populaţiei de aici în regiunile din nordul acestui fluviu.

Totuşi, chiar dacă admitem că strămutările şi emigraţia amintită au luat proporţii destul de mari, populaţia din Dacia, băştinaşii romanizaţi înainte de anul 271 şi coloniştii constituie elementul de bază în procesul de formare a poporului român.

După retragerea legiunilor romane din sudul Dunării nu a mai existat nici o piedică pentru populaţia romanică din Oltenia şi Transilvania de a trece şi de a se stabili în regiunea Crişurilor, în Muntenia şi în Moldova. În popularea regiunii dintre Dunăre şi Carpaţi cu romanici un rol de seamă a jucat de asemenea şi emigrarea locuitorilor din provinciile romane sud-dunărene. Alături de slavi, aceşti locuitori se prezintă ca purtători ai culturii Ipoteşti-Cîndeşti ale cărei legături cu cultura materială din sudul Dunării au fost recunoscute [31].

Emigrarea populaţiei romanice din regiunile dunărene în nordul fluviului era cunoscută şi regretată de autorităţile romane. Aceleaşi sentimente a inspirat şi scriitorilor bizantini de mai tîrziu. În scrierile unora din aceşti autori se reflectă o anumită mentalitate cu privire la originea populaţiei romanice din regiunile de la nord de Dunăre. Acest mod de a pune problema s-a impus de timpuriu, încă înainte de grecizarea Imperiului roman de răsărit. Din cauza acestei concepţii, începînd de prin secolul al VI-lea, scriitorii bizantini judecau aspru pe romanicii din nordul Dunării, considerîndu-i ca emigraţi de pe teritoriul imperiului şi refuzau adesea să-i prezinte sub numele de romani.

În această privinţă este extrem de important un pasaj din *Strategiconul* lui Pseudo-Mauriciu [32]. A fost redat în anexă la cartea lui

---

[30] De la termenul latin *collibertus*. În limba slavilor balcanici a pătruns sub forma клевѣтъ. Prezenţa lui în slava bisericească a fost semnalată de A. M. Seliščev, *Staroslavjanskii* jazyk, I, Moscova, 1951, p. 7 şi de P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească în Ţara Românească şi Moldova*, Buc. 1964, p. 44. Nu au făcut însă legătura cu termenul *avar* care are sensul de „comite". Theophilactos de Simocatta, ed. cit., p. 47, prezintă cazul unui „...voo colavra(t)", care, după ce a răpit femei din haremul haganului a fugit în imperiul bizantin, însoţit de cîţiva servitori gepizi.

[31] I. Nestor, *op. cit.*, p. 397.

[32] Τοὺς δὲ λεγομένους ῾ρεφούγους ῎ητοι προσφούγους ἐπογγελομένους καὶ στράτας δεικνύειν καὶ μηνύειν τινὰ δεῖ ἀσφαλῶς φυλάτειν. Καὶ γάρ ῾Ρομαῖοι

Šafarik despre antichitățile slave[33], dar pînă în prezent nimeni nu l-a analizat mai îndeaproape[34].

În acest pasaj, autorul *Strategiconului*, după ce în rîndurile precedente se referise pe larg la triburile slave care încă nu trecuseră din nordul Dunării în regiunile balcanice, dă instrucțiuni comandanților oștilor bizantine de la granița dunăreană a imperiului cum să procedeze cu niște locuitori, în număr, după cum vom vedea, destul de mare, care se numesc „refugiați" (῾ρεφούγους) sau „fugari" (προσφούγους). Ne arată că ei trăiau printre slavi și se îndeletniceau, printre altele, cu arătarea drumurilor, dînd de veste celor care erau în primejdie să se păzească. „Ei sînt romani" (καὶ γάρ ῾Ρομαίοι ̓εισί)[35] spune autorul, „și cu timpul s-au refugiat și uitînd pe ai lor, favorizează de preferință pe dușmani. Aceștia dacă sînt bine intenționați față de noi (față de bizantini) se cuvine să fie răsplătiți, iar dacă se poartă rău să fie pedepsiți"[36].

Observăm că se subliniază calitatea lor de romani și că, pe de altă parte, autorul întrebuințează, referindu-se la ei, termeni de origine latină împrumutați din cancelaria imperială, care în a doua jumătate a sec. al VI-lea își mai păstra caracterul roman.

Regretele exprimate de autorul *Strategiconului* în rîndurile citate ne fac să credem că trecerea populației din teritoriile balcanice în regiunea din nordul Dunării luase proporții care îngrijorau guvernul constantinopolitan. Trebuie să mai reținem de asemenea că în aceste instrucțiuni date comandanților oștirii din regiunea dunăreană nu este vorba de o populație de curînd stabilită în teritoriul din nordul fluviului, căci se arată că locuitorii în cauză cunoșteau drumurile, precum și limba celor care circulau pe ele. În asemenea situație puteau să se găsească numai băștinașii și nu o populație de curînd stabilită în regiune. Trebuie să deducem din informațiile cu-

εισὶ τῶ Χρόνω ποιωθέντες καὶ τῶν ἰδίων ἐπιλαθόμενοι τὸν πρὸς τούς ἐΧτρούς εὔνοιαν ἐν προτεμήσει ποιῦνται. Οὓς εὔγνο μονοῦντας δὲ τιμορεῖσθαι προσήκει. Τάς δὲ εὑρισκομένας δαπάνας ἐν τῇ Χώρα ἐκ τοῦ πλήσιον μὴ ἀκαίρως ἀναλίσκειν ἀλλὰ σπουθάζειν ἐν τῇ ἰδία μετακομίζειν, διὸ τε ζώων καὶ πλοίων τῶν νάρ ποταμῶν αὐτῶν ἐπιμιγουμένον τῶ Δανουβίω, εὐκολῶς ἡ μετακομιδὴ δία πλοἰων γινέται.

[33] J. P. Šafarik, *Slovanské Starožitnosti*, v. II, Praga, 1863, p. 695—698.

[34] A fost observat în ultimul timp de P. P. Panaitescu în *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*, București, 1964, p. 25—26. Face mențiunea că este unicul text din veacurile VI—VII, care vorbește despre populația romanică din vechea Dacie a lui Traian. Alte legături nu s-au făcut și nu s-a tras nici o concluzie.

[35] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, observă că termenul ῾Ρομαιοι avea în sec. al XI-lea la scriitorii greci înțelesul de „romani".

[36] J. P. Šafarik, *op. cit.*, p. 695—696.

prinse în acest pasaj că populaţia romanică din Oltenia şi Transilvania se întinsese printre slavi în Cîmpia munteană din sudul Moldovei. A putut veni în aceste părţi şi din sudul Dunării începînd din sec. al III-lea înainte. Pasajul din *Strategiconul* lui Mauriciu exprimă clar această opinie. Informaţiile sale se confirmă de altfel aşa cum s-a arătat mai sus prin cercetările întreprinse de arheologi. În mijlocul acestei populaţii romanice a putut învăţa limba latină falsul Chilbudios [37].

Strategiconul lui Mauriciu nu este singurul izvor care se referă în felul acesta la populaţia romanică din nordul Dunării. Alţi autori au înlocuit termenii ʿρεφούγους sau προσφούγους cu sinonime luate din limba greacă. Aşa este de pildă termenul φυζωνιται care are acelaşi sens de refugiaţi sau de fugari [38]. El apare în dialogurile unui scriitor bisericesc din sec. al VI-lea cunoscut sub numele de Pseudo-Cezariu [39]. Referindu-se la un curios mod de hrană pus de o legendă pe seama locuitorilor din nordul Dunării acesta îi menţionează alături de slavi [40]. Ştie că ei mai purtau şi numele de „dunăreni" (Δανούβιοι). În alt loc le dă numele de „ripiani" (ʿΡιπίανοι care provine, evident, de la „Ripa Danubii" [41].

Din forma cum a parvenit în însemnările geografului bavarez se poate emite ipoteza că el, originar, se pronunţa φυζωνίται „fugari". Se naşte bănuiala că răspîndirea lui a dus la formarea concepţiei că Dunărea poate să fie identificată cu φύσον unul dintre cele 4 fluvii ale Paradisului biblic [42].

În orice caz, întrucît textul citat pune pe fizoniţi faţă în faţă cu slavii şi nu cu un trib al acestora, noi sîntem obligaţi să-i considerăm ca un popor aparte, deosebit de ei. Dacă autorul s-ar fi referit la tri-

---

[37] P r o c o p i u s, *De bello gothico*, III, p. 14. cf. A. S a c e r d o ţ e a n u, *Români şi barbari în sec. IX. Un început de diferenţiere*, p. 110.

[38] De la ʿη φύζα = ʿη φυγή „fugă". Compară cu φυζάνικον „cel care fuge", φῦξει „surghiuniţi", φύξις, εως „fugă", etc. Vezi Βαρῖνος, Το μέγας λεξικόν Veneţia, 1712, sub voce, sau Ιωαννης Σταμάτακος, Λεξικόν ʼαρχαίαι ʿΕλλήνικης γλοσας, Atena, 1949, sub voce.

[39] F. B a r s i č, *Kada i gde su napisani Pseudo-Cesaryjevi Dialozi* in „Zbornik radova Vizantolaskogo Instituta S. A. N. I.", 1952, p. 28—51, după anumite criterii crede că el se referă la slavii de pe la începutul sec. al V-lea. Studiul a fost însă criticat de Bogo Grafenauer în „Historijski Zbornik", 1953, 1—4, p. 80—81.

[40] *Dialogus* in P. M i g n e, *Patrologiae cursus completus*, series graeca prior, t, XXXVIII, Paris, 1862, p. 986.

[41] N. I o r g a, *Istoria românilor*, II, p. 52, Pasajul a fost observat încă de Müllenhof în „Archiv für slavische Philologie", I, p. 292—293, însă nimeni nu l-a supus la o analiză mai amănunţită. N. Iorga crede că s-ar putea face o apropiere între „fisoniţi" şi „fosatensi". Se vede însă cît este de imposibilă.

[42] Al. L a m b r i o r, *Les fleuves du Paradis*, în „Mélanges de l'Ecole Roumaine en France", 1924, p. a 2-a, p. 201 şi urm.

buri slave, ar fi apărut în pasajul respectiv un mai mare număr de nume şi nu numai două.

Denumirea de φυζωνίται a avut o largă răspîndire. De la bizantini au împrumutat-o şi au întrebuinţat-o apoi bulgarii. Probabil de la solii bulgari din Preslav sau de la negustorii sud-dunăreni a cunoscut-o cel care a alcătuit lista de triburi intitulată *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalis plagam Danubii.* Autorul ei a fost numit „geograful bavarez", dar, se pare, că nu avem de-a face cu o operă unitară care poate să fie atribuită unui singur individ.

La o listă alcătuită în vremea lui Ludovic germanicul s-au făcut în diferite rînduri în a doua jumătate a secolului al IX-lea adaosuri de mai mulţi călugări de la Mănăstirea Sf. Emmeran din Regensburg [43]. Nici una din aceste intervenţii mai recente nu trece peste sfîrşitul secolului al IX-lea [44] în momentul cînd se făcea ultimul adaos, triburile maghiare nu ocupaseră încă Panonia [45].

În prima parte [46] a listei menţionate se enumeră triburile slave situate la graniţa de răsărit a imperiului german începînd cu abodriţii nordici, [47] de lîngă Danemarca şi mergînd spre sud-est pînă la bulgari [48]. În această înşirare apar boemii [49], moravii [50], vilţii [51], sorabii [52] şi cîteva triburi mai mărunte [53]. Localizarea lor pe baza datelor furnizate de unele izvoare germane se poate face cu precizie [54]. Pentru noi această parte prezintă interes doar pentru indicaţia că bulgarii

---

[43] A fost descoperit de contele de Buat, ambasadorul regelui Ludovic al XV-lea în biblioteca electorului Bavariei. El l-a publicat în traducere franceză în anul 1772. A fost reprodus şi comentat apoi în numeroase rînduri. După o fotografie a fost editat de S. Zákrewski, *Opis gorodów i terytoryow czuli tzw. Geograf Bawarski,* **Lwów,** 1917. În facsimil este redat în *Historia Polski,* I, Warzawa, 1938. O altă reproducere fotografică la Bohuslaw Horak şi Dušan Trávniček, *Descriptio civitatum ad septentrionalem plagam Danubii,* (t zv. *Bavarsky geograf)* în „Rozpravy Ceskoslovenské Akademie **Věd", Ročnik** 66 (1956), 2, p. 1—73.

[44] A fost cercetat de numeroşi istorici polonezi, cehoslovaci, germani şi ruşi. Dintre studiile mai cunoscute cităm pe acela al lui J. P. Šafarik din *Slovanske Staro žitnosti* II, Praga, 1863, p. 711—712 şi mai recente al lui Henryk Lowmianski, *O pochodženiu Geographa Bawarskiego* din „Roczniki Historyczne", v. XX, (1951—1952), p. 9 şi urm. şi al lui B. Horák şi D. Trávniček, *op. cit.,* p. 1—73. Aici se dă întreaga bibliografie asupra izvorului în cauză.

[45] Ele sînt puse alături de unele neamuri din sudul Rusiei şi nu apar în vecinătatea imperiului german.

[46] Date mai amănunţite se vor da într-un studiu aparte.

[47] Nortabtrezii.

[48] Vulgarii.

[49] Beheimare.

[50] Marharii.

[51] Vuilci.

[52] Surbi.

[53] Linaa, Bethenici, Smeldigonii, Morizani, Hehfeldii (de pe Havel) şi Talaminzii.

[54] v. B. Horák şi D. Trávnicek, *o.c.,* p. 13—21.

sînt vecini cu moravii (merehanos) dacă nu e vorba cumva de moravii sudici.

În continuare autorul înregistrează neamurile imediat vecine cu acestea spre răsărit. De data aceasta enumerarea se face de la sud spre nord. Primii din această serie sînt abodriţi estici [55], urmează după ei miloxii, feznuţii [56], thadesii, glopeanii şi zvireanii [57]. Dintre aceştia pe noi ne interesează în mod deosebit feznuţii, căci ei nu sînt alţii decît fizoniţii lui Pseudo-Cesariu.

Numeroşi cercetători s-au ocupat cu identificarea şi localizarea lor. Cea mai mare parte din ipotezele emise nu au însă nici o valoare. Cu un secol în urmă, **Šafarik**, fără a încerca să-i localizeze precis, credea că sînt pecenegi [58]. Scăpa din vedere că aceştia se găseau, în vremea cînd se redacta lista, departe spre răsărit, în spatele maghiarilor. Pecenegii nu au putut ajunge înainte de sfîrşitul secolului al IX-lea vecini cu bulgarii şi aceasta numai după stabilirea maghiarilor în Panonia.

Presupunerea lui **Šafarik** a fost admisă ca valabilă de Marquart [59]. Alţii i-au căutat prin **Lužacia** sau Pomerania [60]. Cercetătorii cehi Horák și Trávnicek fac legătura cu *fizioniții* lui Pseudo-Cesariu și propun pentru localizarea lor regiunea dunăreană. Pe harta care însoţeşte studiul lor sînt puşi în cîmpia munteană lîngă Balta Ialomiţei. Nu încearcă însă să pătrundă înţelesul acestui termen şi scot în evidenţă părerea lui L. Niederle că sub acest nume s-ar ascunde o populaţie slavă [61]. Este interesantă legătura care se face aici între *dunărenii* lui Pseudo-Cesariu şi *dunărenii* din *Cronica* lui Nestor.

Trebuie respinsă, de asemenea, propunerea de a se localiza miloxii în regiunea Milcovului Este posibil ca geograful să fi înregistrat aici o numire de origine greacă referitoare la un trib slav din preajma Daciei, numire însuşită şi transmisă germanilor de solii bulgari.

Alături de unele triburi, autorul sau, mai bine, autorii însemnărilor dau şi numărul principalelor centre locuite (civitates) de pe teritoriul lor [62]. Bănuim că imaginaţia a avut un rol însemnat la stabilirea unor astfel de date. Dacă a existat însă un criteriu obiectiv de apreciere, atunci comparativ cu datele referitoare la celelalte neamuri, teritoriul feznuţilor care număra 70 civitates trebuie să fi fost destul de întins.

---

55 Ostabtrezi.
56 Phesnuzi.
57 Zuireani.
58 *Slovanské* ***Starožitnosti,*** II, Praga, 1863, p. 219.
59 *Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge,* Leipzig, 1903, p. 27.
60 v. B. Horák și D. Trávnicek, *o. c.*, p. 24.
61 *Ibidem,* p. 25.
62 *Ibidem.*

Revenind la fraza din *Strategiconul* lui Mauriciu: „Ei sînt romani şi cu timpul s-au refugiat şi uitînd pe ai lor favorizează de preferinţă pe duşmani", reţinem noţiunea de „refugiaţi la duşmani" care are acelaşi sens cu termenul folosit de Anna Comnena în legătură cu nişte oameni care au venit în ajutorul bizantinilor în timpul luptei de la Lebunion (29 aprilie 1091). Autoarea ne spune că tatăl ei, împăratul Alexie Comnenul, în ajunul luptei era foarte îngrijorat şi se temea ca nu cumva numeroasele cete ale pecenegilor şi cumanilor să se unească. Tocmai în momentul cînd dădea ultimele dispoziţii în vederea luptei care urma să se desfăşoare a doua zi, i-a venit în ajutor o ceată de 5.000 bărbaţi viteji şi războinici, „automoloi", locuitori din regiuni muntoase" [63].

Termenul αὐτόμολοι are sensul de „voluntari", „transfugi", „fugari la duşmani". În felul acesta a fost interpretat de G. Vasilevski [64]. N. Bănescu a combătut această ipoteză şi s-a străduit să dovedească, citind diferite pasaje din opera scriitoarei bizantine, că la ea cuvîntul în cauză are sensul de voluntar. Automoloii care s-au prezentat în seara zilei de 28 aprilie, anul 1091, în tabăra lui Alexie Comnenul, ar fi fost după dînsul locuitori dintr-o regiune muntoasă a Peninsulei Balcanice [65]. Voluntar este cel care vine de bună voie sau care pleacă de bună voie. Termenul grec conţine în el sensul de „a veni de bună voie", „a pleca de bună voie la duşman sau la un străin". Cuvintele αὐτομολέω, αὐτομολία au sensul de „a fugi la duşman" şi „fugă la duşman". Ele se puteau întrebuinţa atunci cînd era vorba de Bohemund de Tarent sau de nişte mercenari în slujba imperiului, dar nici într-un caz referitor la populaţia băştinaşă a acestuia. În cazul cînd ar fi fost locuitori din Peninsula Balcanică, Ana Comnena ar fi dat mai multe amănunte în legătură cu ei. O ceată de cinci mii de oameni presupune organizare şi conducători. Scriitoarea nu ar fi omis să-i menţioneze în cazul cînd ei ar fi făcut parte din rîndurile dregătorilor imperiului. Rămîne inexplicabil faptul că aceşti dregători nu s-au gîndit din timp la asemenea forţe militare în cele mai grele momente ale imperiului şi au aşteptat pînă ce oamenii au venit „de bună voie". Există deci destule motive de a identifica pe aceşti *automoloi* cu „romanii, care, uitînd de ai lor au fugit

---

[63] *Annae Comnenae Alexiadis libri* XV, ed. Bona, vol. I, cartea a VIII-a, p. 402: ἀλλά κάν τοιαύτα ἐσκέπτετο ἐδεδίει ὅμως τὰ ἄπειρα πλήθη τῶν πατζινακῶν καὶ κομάνων ὑποπτεύων τὴν αμφοτέρων σύμβασιν ταῦτα γουν διασκοπουμένου τοῦ βασιλέως κατέλαβον πρὸς αὐτὸν τῶν ὀβεινοτέρων μερῶν ἄνδρες τολμητίαι καὶ Ἀρειμάνιοι αὐτόμολοι πρὸς συνασπεσμόν αὐτοῦ, ἐις Χιλιάδας ποσούμενοι πέντε.

[64] Jurn. Minist. Obraz. vol. XII, p. 282.

[65] *Ein Etnographisches Problem am Unterlauf der Donau dem XI. Jahrhundert* in „Byzantion", VI (1931), p. 295 şi urm.

la dușmani", menționați la Pseudo-Mauriciu. Avem de-a face deci cu ceata de ostași veniți, alături de cumani, de pe teritoriul țării noastre, singura regiune muntoasă dincolo de granițele nordice ale imperiului bizantin[66]. În termenul αὐτόμολοι găsim deci același sens ca și în cuvintele ῥεφοῦγους sau φυζονίταί. Sînt numiri întrebuințate de scriitorii bizantini spre a denumi populația romanică din regiunea carpato-dunăreană.

Din faptul că dispunea de forțe militare însemnate trebuie să tragem concluzia că ea în sec. al XI-lea avea o organizare politică proprie. După dispariția chaganatului avar la sfîrșitul secolului al VIII-lea, nu se impusese nici o autoritate politică în aceste părți și nu s-a produs timp de un secol nici o invazie. Au existat deci condiții favorabile pentru propășirea populației din regiunea carpato-dunăreană, trecerea ei spre feudalizare și consolidarea unor instituții și organizații politice proprii. Invazia triburilor maghiare la sfîrșitul secolului al IX-lea nu le-a nimicit. În orice caz în vremea cînd ostașii din aceste părți veneau în ajutorul lui Alexie Comnenul, românii din Transilvania mai dispuneau de o organizație de stat independentă.

Termenii discutați mai sus trebuie să fie puși în legătură cu numele brodnicilor, care vine de la verbul slav *broditi* „a pribegi". El a fost răspîndit de cancelariile cnejilor slavi din apropiere și-și are originea în traducerea unui termen bizantin de tipul celor discutați mai sus[67].

Am cules și discutat mai sus cîteva numiri cu care scriitorii bizantini obișnuiau să prezinte populația romanică din nordul Dunării. Datele scoase din analiza lor vin să confirme concluziile trase de arheologi în cercetările întreprinse de ei. Și unele și altele ne arată că populația băștinașă romanizată sau neromanizată a continuat să locuiască în nordul Dunării. Împreună cu resturile slave care nu s-au scurs în Peninsula Balcanică, a intrat în procesul etnogenetic din care a ieșit poporul român.

Nu ne îndoim că cercetările arheologice în domeniul culturii materiale din perioada de formare a poporului român vor continua în țara noastră și vor aduce noi precizări în această problemă. Textele bizantine vor fi recercetate și sub aspectul arătat de noi mai sus. Există însă și alte științe care pot să aducă o însemnată contri-

[66] Pentru termenul ἀρειμάνιοι pe lîngă N. Bănescu, *o.c.*, p. 303, vezi și N. A. Constantinescu, *Chestiunea celei mai vechi organizații ostășești la români — Vitejii și arimanii*, în „Revista istorică", XXXI, 1—12, p. 87 și urm. Nu este sigur dacă însă termenul areman întîlnit la longobarzi este de origine bizantină și nici dacă se poate face o legătură cu haraminii din baladele noastre.

[67] Asupra brodnicilor v. C. Cihodaru, *Observații asupra populației din Moldova în sec. X—XIII*, în „Studii și cercetări științifice", istorie, XIV (1963), 2, p. 225 și urm.

buţie la cunoaşterea mai bună a perioadei date. Una din acestea este filologia. Prin studierea toponimiei şi a onomasticii ea poate aduce servicii tot atît de importante ca şi arheologia, căci se pune întrebarea: oare dacă populaţia romanică a lăsat atîtea resturi de cultură materială, în toponimie ea nu a lăsat nimic şi nu a mai păstrat nimic din vechea moştenire toponimică?

În această privinţă trebuie să observăm că numele celor mai multe din marile rîuri de pe teritoriul ţării noastre sînt de origine dacă şi mai puţin romană. Ele sînt o moştenire din perioada preromană. Luînd în consideraţie anumite particularităţi fonetice, unii din adversarii continuităţii populaţiei romanice în Dacia au ajuns la concluzia că romanii nu le-au păstrat ca o moştenire directă de la strămoşii lor şi că le-ar fi fost transmise de slavi. Nici unul din aceşti lingvişti sau istorici nu şi-a pus problema că prezenţa populaţiei dace va putea fi constatată arheologiceşte pe teritoriul Daciei părăsite de romani. Nu s-a studiat sau a fost imposibil să se studieze modul cum pronunţau dacii aceste nume nici care era gradul de romanizare al dacilor liberi la venirea slavilor.

Se observă pe de altă parte cît de mecanic s-a lucrat în acest domeniu. Aproape întotdeauna s-a plecat apriori de la concepţia că numele studiat are o anumită origine şi s-a căutat apoi în dicţionarele etimologice explicaţia rădăcinilor care conveneau.

Nu este cazul să se reia aici în studiu întreaga toponimie a Daciei. Se vor examina numai cîteva cazuri ca o dovadă a menţinerii populaţiei băştinaşe romanizată sau neromanizată pe teritoriul Daciei după anul 271.

Foarte des sînt citate numele de rîuri din Dacia înregistrate în *Getica* lui Iordanes scrisă pe la jumătatea secolului al VI-lea sau în *Cosmografia* geografului ravenat, alcătuită peste un secol. Considerate drept moştenire dacă, ele au fost cercetate de I. I. Rusu [68]. Ipoteza sa este justă, dar soluţiile propuse nu se pot accepta.

Ne vom opri în această privinţă numai asupra rîurilor Gilpil şi Miliare. Iordanes arată că gepizii locuiau în vremea cînd scria ei între rîurile Mureş, Miliare, Gilpil şi Grisia [69]. Ştirea este repetată de geograful anonim din Ravenna cu un secol mai tîrziu [70]. Cercetările făcute recent au dovedit că informaţia cuprinsă în *Getica* lui Iordanes privind aşezările gepide merită încredere. În adevăr, ar-

[68] *Nume de rîuri din vestul Daciei* în „Studii şi cercetări de lingvistică", II, Cluj, p. 231 şi urm.

[69] Iordanes, *De origine actibusque getarum*, XXII, p. 113: „Quo tempore erant in eo loco manentes, ubi nunc Gepidos sedent iuxta flumina Marisia, Miliare et Gilpil et Grisia qui omnes supra dictos excedet". V. şi Popa-Lisseanu, *Isvoarele ist. românilor*, vol. XIII, XIV *(Goţii în Dacia)*, Buc., 1939, p. 16.

[70] *Ravennatis anonimi Cosmographia*, ed. Pinder şi Parthey, Berlin, 1860, p. 185: aici avem Arene în loc de Miliare.

heologul maghiar D. Csallány a delimitat întinderea teritoriului care cuprinde resturi de cultură materială gepidă [71]. În cuprinsul acestui teritoriu curgea rîul Gilpil. Încercarea de a-l identifica, pe baza unei consonanţe imperfecte, cu Jiul trebuie să fie părăsită [72]. Propunerea făcută de I. I. Rusu de a vedea în el Crişul Negru este singura justă [73].

Pentru a dovedi originea lui dacică, avem nevoie de o anumită documentare şi aceasta se obţine prin compararea lui cu alţi termeni constituind o grupă anumită, termeni aparţinînd unei anumite limbi. Gruparea se face ţinînd seama de anumite criterii.

Dacă numele rîului Gilpil e de origine dacică, adică provine din limba tracilor nord-dunăreni, credem, că se mai pot găsi în inscripţiile de pe teritoriul trac, numiri asemănătoare cu care să fie comparat. Unul din acestea îl dă, de exemplu, decretul din anul 202 e.n. de fundare a oraşului Pizos (azi Ciakîrlar) situat între Adrianopol şi Plovdiv. El cuprinde 181 de nume ale unor traci adunaţi din unele aşezări vecine ca Scelabria, Stratopara, Bazopara, Cuprisos, Busipara etc. Printre ele se numără şi Gelupara, care aşa cum se va vedea are o construcţie asemănătoare ca aceea a numelui Gilpil. Surprinzător este însă faptul că printre numele tracilor din decretul menţionat apare şi acela al lui Gilpyris Dytutraleos [74].

E greu de afirmat dacă aceste numiri trace aveau sau nu terminaţia *-is*. Luînd în consideraţie termenul latin *puer* sau *per* din inscripţia *Decebalus per Scoryllo* de pe vasul descoperit la Grădiştea Muncelului, s-ar putea admite o grecizare a numelor în cauză. În cazul cînd *is* a existat, el a căzut ca în termenii de origină latină din limba populaţiei romane din Dacia. Numele discutat a putut avea pe la anul 550 forma *Gilpyr* sau a putut să devină *Gilpyr*. El are un aspect aproape identic cu acela al rîului Gilpil.

Întrucît la geograful ravenat acesta ia forma *Gilpit* [75], se pune întrebarea dacă nu cumva în ambele izvoare avem de-a face cu o transmitere întrucîtva defectuoasă a acestui nume care în izvorul comun avea forma *Gilpyr*. Se poate cerceta dacă nu cumva este un fonetism al limbii dace, dar informaţia i-a putut parveni lui Iordanes şi prin slavi, care în mod consecvent confundau pe *r* cu *l*.

Nume cu o formă asemănătoare se mai întîlnesc şi în alte izvoare. Astfel la Procopius din *Caesareia* întîlnim *Spilbyrus* (Spilpyrus) şi forma de plural *Cuscabiri* de la Cuscapyrus.

---

[71] D. Csallány, *Arhäologische Derkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken*, Budapesta, 1961, p. 318 şi fig. 26. În Transilvania gepizii s-au răspîndit pe alocuri după anul 568 e.n. p. 313.

[72] v. N. Drăganu, *o.c.* p. 313. N. Iorga, *Ist. rom.*, II, p. 230, 231, 233.

[73] *Op. cit.*, p. 261—262.

[74] Ernst Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*, Wien, 1906, *Schriften der Balkan-Kommision, Antiquarische Abteilung*, IV, nr. 34.

[75] *Cosmographia*, p. 202.

A doua parte a numelui discutat este *-pyr* și are sensul de „copil", „fiu", „descendent". Mai mulți fii sau descendenți din același strămoș formau o comunitate numită *para* [76], așa cum era de pildă *Gelupara* din inscripția citată. Ea ar avea sensul de ginta lui Gel *Gilpyr* este un nume de persoană de tipul celor germane formate cu ajutorul lui *-sohn*, ca Mendelsohn. S-ar putea obiecta că nu există obiceiul să se dea apelor nume de la nume de persoane. Punctul acesta de vedere merită să fie studiat întrucît la slavi existau numeroase nume de rîuri date după nume de persoane [77].

Numele rîului apropiat de Gilpil, înregistrat de Iordanes, este Miliare. I. I. Rusu l-a identificat bine cu Crișul Alb [78].

Se observă că la geograful ravenat avem numele de Arene în loc de Miliare. Faptul acesta dovedește că numele rîului în cauză nu s-a transmis corect în cele două izvoare. În primul rînd se observă că el are la Iordanes terminația *-are*, iar la Ravenat numele începe cu același *are-*. Se poate trage deci concluzia că el nu s-a înregistrat complet în nici unul din cele două izvoare. Bănuiala aceasta au avut-o și alții mai înainte. Unii au citit *Miliaque* care urmat de un *et* este imposibil [79]. I. I. Rusu s-a gîndit la Millareka [80] pe care o întîlnim și la Procopius [81].

Păstrarea pînă tîrziu în regiunea de vărsare a Crișului în Tisa a unui toponimic avînd înțelesul de *Nisipuri* în dreptul vărsării Crișului în Tisa ne arată că izvorul folosit de Iordanes și de geograful ravenat înregistra numele rîului în cauză sub forma Miliarene avînd sensul de „Mii de dune". Ar fi un format analog cu Gentum Putei sau **Κέντουμ βούνους** „o sută de dealuri" din Dobrogea sau Szászhalom din Ungaria etc.

Cu timpul prima parte a fost uitată și rîul a început a se numi simplu Arene. Informatorii lui Idrisi cunoșteau numai această formă.

Uneori numele unui afluent este diminutivul numelui apei mai mari în care se varsă. ca de exemplu Moldovița-Moldova, Bîrlăzel-Bîrlad, Olteț-Olt. Diminutivul numelui Arene (Crișul Alb) este Areneoc pe care-l găsim în Munții Apuseni, ca afluent al acestuia.

Cuvîntul arină cu înțelesul de „dună" are o întrebuințare și mai largă răspîndire în partea de apus a țării [82], dar nu a lipsit nici în celelalte. În unele locuri aspectul fonetic al acestui cuvînt considerat

---

76 Albanezii l-au moștenit de la strămoșii lor sub forma *fara* „trib".

77 Așa este cazul cu numele de rîuri *Miletin*, *Zeletin* sau *Berheci* de pe teritoriul țării noastre.

78 *Op. cit.*, p. 260.

79 C. Diculescu, *Die Gepiden*, Leipzig, 1922, p. 89.

80 *O. c.*, p. 260—261.

81 Procopius de Cesarea, *Opera Omnia*, ed. I. Haury, Teubner, Leipzig, 1913 III, p. 123, 10.

82 N. Drăganu, *o.c.*, p. 78.

ca un rezultat al rotacizării, a fost readus la o falsă formă originară. Aşa este cazul cu numele dealului Anina de lingă Micleşti, judeţul Vaslui. Locuitorii din partea locului explică acest nume din faptul că dealul acesta ar fi „nisipos" sau „aninos", cum spun ei [83]. Moldovenii cunosc şi cealaltă formă arină care înseamnă „plajă, teren nisipos pe marginea unei ape" [84].

Numele de „Nisipuri" s-a păstrat pînă tîrziu în regiunea de vărsare a Crişului în Tisa. Erau vestite „nisipurile" de la Alpar [85]. În *Cronica pictată de la Viena* se arată că după ce cumanii, conduşi de hanul lor Copulch, au invadat în Ungaria în timpul domniei lui Ladislau I, s-au împărţit în trei părţi. Două cete au fost trimise să prade spre „Nisipuri" iar alta în nord-estul Ungariei [36].

Gilpil şi Miliarene nu constituie singurele exemple de nume culese din moştenirea toponimică romană sau băştinaşă. Se mai pot aduce în discuţie şi altele. Astfel, Sapoca din părţile Buzăului are o conformaţie care aminteşte de Napoca dacică. Sabarul nu e slav. Poate fi comparat cu Naparis de la Herodot. Toarcla [87] ne aminteşte de numirile daco-getice Brucla, Genucla, Turicla. Este drept că numiri de acest gen apar şi în regiunile populate în prezent de slavi. Astfel sînt, de pildă, numele pasului Dukla şi al fluviului Viskla (Vistula). Izvoarele acestuia precum şi pasul arătat se află însă în regiunea locuită altădată de costoboci. E mai greu de explicat numele Vorskla dat unui afluent al Niprului. Numele Toarcla l-a putut păstra o comunitate dacă locală. Păstrarea nealterată a grupului *-cl-* ar constitui dovada acestei tîrzii asimilări.

În regiunile dunărene mai existau în secolul al IX-lea persoane care purtau nume trace ca Okorses menţionat într-o inscripţie a hanului bulgar Omortag [88]. Oikorses este şi numele unui preot păstrat de o inscripţie de la Tomis [89].

Bilingvismul folosit în regiunea carpato-dunăreană în perioada procesului de formare a poporului român a dus la înlocuirea toponimiei daco-romane, cu alta slavă, la introducerea sau la transformarea ei potrivit fonetismului limbii slave [89]. În această privinţă am ară-

---

[83] *Marele dicţionar geografic al României*. vol. I, sub voce.

[84] „Arhivele", V, 2, p. 83.

[85] *Cronica notarului anonim al regelui Bela*, ed. Popa-Lisseanu, Buc., 1934, p. 37. Tot la el şi *Vadum Arenarum* în Banat, p. 57, 110.

[86] *Cronica pictată de la Viena*, ed. Popa-Lisseanu, p. 75.

[87] Sat în Ţara Bîrsei.

[88] E. Kalinka, *Antige Denkmäler in Bulgarien*, Viena, 1906, p. 79, Οἰκωρσις Σεστιλίου ἱερεύς în „Archäologische-epigraphische Mitteilungen aus Osterreich-Ungarn (1884)", 12, nr. 26. Vezi şi Dimităr Detschew, *Die trakischen Sprachreste*, Viena, 1957, p. 339.

[89] C. Daicoviciu, E. Petrovici et Gh. Ştefan, *La formation du peuple roumain et de sa langue*, „Bibliotheca Historica Romaniae", Buc., p. 31 şi urm.

tat în altă parte că populația romanică dădea și pînă tîrziu au dat urmașii ei Bistriței denumirea de Linpida și că numele slav nu este decît o traducere a celui romanic, termenul slav **висрто** avînd înțelesul de „limpede". Denumirea de Limpedea s-a păstrat pentru un ram al acestui rîu lîngă Bacău. Era cunoscută lui Miron Costin și menționată în unele documente[90].

Din analiza și interpretarea unor pasaje din diferite izvoare medievale, mai ales bizantine, s-a putut arăta că informațiile lor vin să confirme descoperirile făcute de arheologi cu privire la continuitatea populației romanizate în regiunile din nordul Dunării. Începînd din sec. al III-lea înainte, numărul romanicilor din aceste părți este în continuă creștere datorită imigrării lor din regiunile balcanice mereu pustiite de barbari și de fiscalitatea necruțătoare a imperiului. În felul acesta s-a născut în mentalitatea scriitorilor bizantini credința că populația romanică din nordul Dunării este plecată din provinciile balcanice.

Datorită acestei credințe, numai în parte îndreptățită, ei au folosit cu mult înainte de punerea în circulație a termenului „valah" referindu-se la romanicii nord-dunăreni, diferite numiri ca ρεφούγους, φυιονίται sau αὐτομόλοι toate avînd sensul de „fugari" sau „refugiați". Al doilea termen, prin intermediul bulgarilor, a intrat în însemnările așa-numitului geograf bavarez.

Calitatea lor de romanici era cunoscută scriitorilor bizantini, dar ei se fereau s-o înregistreze în operele lor, întrucît această populație începuse să asimileze în rîndurile ei resturile triburilor slave rămase în nordul Dunării. Pentru scriitorii bizantini care rezervau pentru ai lor denumirea de ρομαιοι ei erau doar niște μιξοβαρβάροι.

Continuarea cercetării textelor bizantine va lărgi, credem, seria de nume semnalată de noi, iar reluarea, în studiu, a toponimiei va îmbogăți cunoștințele noastre asupra moștenirii lăsată în acest domeniu de populația dacă romanizată din nordul Dunării.

DONNÉES HISTORIQUES ET TOPONIMIQUES CONCERNANT L'EXISTENCE DE LA POPULATION ROMANIQUE DANS LA RÉGION CARPATHO-DANUBIENNE AUX III—XI-E SIÈCLES

Résumé

La recherche des traces de la population autochtone romanisée des III—XIe siècles a constitué dans ces dernières années un des principaux buts des archéologues roumains. Ces recherches se sont déroulées avec des bons résultats.

[90] C. Cihodaru, *Populația Moldovei în sec. XII—XIII*, în „Studii și cercetări științifice" (istorie), Iași, 1963, p. 224.

C'est normal donc qu'on cherche les traces de cette population dans les sources écrites aussi. C'est ce que se propose l'auteur de cette étude.

En partant de l'hypothèse que les écrivains byzantins ont employé assez tard le terme de „valaque", l'auteur suppose qu'ils ont donné aux romaniques du nord du Danube d'autres dénominations, comme par exemple cellui de „réfugiés".

Celui-ci, se trouve pour la première fois dans le „Strategicon" de Pseudo-Mauricios, écrivain byzantin de VI-e siècle. Après qu'il parle des slaves du nord du Danube, l'auteur de „Strategicon" donne aux commandants qui devraient opérer dans ces régions des instructions concernant leur comportement avec les habitants qu'il nomme ῥεφούγους ou ποσφούγους. Il souligne „qu'ils sont romains" qui „se sont réfugiés et en oubliant les leurs favorisent de préference les ennemis". Ainsi explique-t-il la présence de la population romanique parmi les slaves, ignorant que deux siècles auparavant déjà, Salvian a noté la présence des romaniques à côté des barbares au-delà des frontières de l'empire.

C'est le même sens de „réfugiés" qu'a a le terme de φυζονίτα employé par Pseudo-Césarios dans ses dialogues en se référant aux habitants du nord du Danube, habitant parmi slaves. Quelquefois il le nomme aussi „ripiani" (de „ripa") ou „danubiens".

La dénomination de „fizoniti" est aussi employé par le géographe bavarois, sous la forme de „feznuti". Ainsi qu'il énumère les tribus des slaves occidentaux, il est certain que les „feznuti" étaient placés dans la région comprise entre le Danube et les Carpathes, localisation acceptée aussi par quelques chercheurs tchèques. Ils n'ont rien à faire avec les pétchénègues qui étaient loin en Orient quand le géographe Bavarois rédigeait sa liste.

Avec le même sens de „réfugiés à l'ennemi" αὐτόμολοι apparaissent-ils dans l'oeuvre d'Anne Comnène alors qu'elle parle de la victoire de son père à Lebunion en 1091. Ils sont roumains de la région carpatho-danubienne.

La présence de la population autochtone à côté des gépides est attestée aussi par de toponimiques. En s'occupant des rivières entre lesquelles Iordanès place le „pays" des gépides, l'auteur procède à la restauration de ces deux dénominations tant discutées de son texte, Gilpir (au lieu de Gilpil) et Miliarene (sous la forme „Miliare" à Iordanès, et „Arene" au géographe de Ravenne). Le nom de Gilpir est thrace et se trouve aussi dans une inscription sur laquelle est gravé le décret de 202 n.è. concernant la fondation de la ville de Pizos (aujourd'hui Tchiakirlar, de la R. P. Bulgarie). L'autre terme est romanique et a le sens de „Milles de dunes".